

EGYES, HAZÁNKBAN ŐSHONOS ÉS GYAKRABBAN KULTIVÁLT FA- ÉS CSERJEFAJTA TUDOMÁNYOS NEMZETSGNEVÉNEK EREDETE ÉS JELENTÉSE

Bartha Dénes

Botanikával az ókori görögök, majd a rómaiak kezdtek először foglalkozni. Természethistóriákban (mint *Theophrastos*, *Aristoteles*, *Dioskorides*, *Plinius*, *Galenus* műveiben) a növények megjelölésére néhány szavas, ún. frázist használtak, s diagnózisai sem voltak a legpontosabbak. Az ezt követő, mintegy másfél évezred, csak növelte a zűrzavart a növények elnevezésében és felismerésében, mivel a szójegyzékek, herbáriumok, füveskönyvek szerzői nagyban támaszkodtak az ókori munkáira, kompilációikba új növényfajokat alig vettek fel, a neveket, leírásokat viszont gyakorta összecserélték, felismerhetetlenné torzították. A XVI–XVII. században a sokasodó földrajzi felfedezések, a könyvnyomtatás elterjedése, maga után vonta a megismert növényfajok számának ugrásszerű emelkedését. A kor botanikusai számára — kiket a „botanika atyáinak” nevez az utókor — a több ezer szinonim név világában és egységes rendszer hiányában, lehetetlenné válik a növényvilág átfogó és teljes megismerése.

A XVIII. század elején *Linné* svéd botanikus egy csapásra rendet teremt az addigi, kaotikus állapotban, megjelenő művei (*Philosophia botanicae* 1735, *Genera plantarum* 1737, *Species plantarum* 1753) forradalmasítják a botanikát, felállított taxonjai, binominális nomenklatúrája (kétnevű nevezéktana) és rendszere teret nyit a további felfedezéseknek, a tisztán látásnak.

A *Linné* által, ill. a későbbi leírók által felállított nemzetségnevek nagyrészt a régműltből erednek, így jelentésüket, s olykor eredetüket részben már nehezen fejthetjük meg.

A nemzetségek auktorneveit *Linné* kivételével (L.) a szokásostól eltérően, rövidítés nélkül közöljük.

Görög eredetű nemzetségnevek

A Mediterráneumban és Kisázsiaiában is őshonos növények nevei nagyrészt görög eredetre vezethetők vissza. A név jelentése általában a növény valamely sajátosságára utal. Az ókori görögök neveit nagy részben a rómaiak is átvették, latinossítva köznyelvükben is meghonosodtak.

Amelanchier *MEDICUS*, F. C. — *a* = nagyon; *melea* = alma; *anchein* = összehúz. Fanyar ízű terméseire utal.

Amorpha L. — *a* = fosztóképző; *morphé* = alak. A teljesen szétálló virágai alapján.

Amygdalus L. — *Theophrastos*nál és *Dioskorides*nél *amudalai* néven szerepel, talán származási helyére utal.

Biota, *DON*, D. — *biotosz* = élet. Életfa-szimbólumként már az ókorban is nagy jelentősége volt.

Calluna *SALISBURY*, R. A. — *kallunein* = tisztítani. Az ó. és középkorban edények súrolására használták.

Campsis *SEEMANN*, H. — *kampszisz* = hajlás, görbülés. Liánszerű életmódjára utal.

Carpinus L. — *karpinosz* = gyümölcseshó, gyümölcstermő. Bő termésére utal.

Cephalotaxus *SIEBOLD*, F. P. et *ZUCCARINI*, G. J. — *kephalé* = fej, fő; *taxus* = l. *Taxus*. A tisztfához való hasonlósága alapján.

Cercis L. — *kerkisz* = vetélő. Talán a hüvely alakja miatt említi *Aristoteles* és *Theophrastos* így.

Chaenomeles *LINDLEY*, J. — *chaino* = nyílik; *melon* = alma. Nagy virágára és almaszerű termésére utal.

Chamaecyparis *PARLATORE*, F. — *kamélosz* = földön heverő, alacsony; *küprosz* = *ciprus*. A ciprusokhoz való, bár jóval szerényebb méreteket elérő hasonlóságuk miatt.

Cissus *DE CANDOLLE*, A. P. — *kisszosz* = borostyán. Kúszó-mászó tulajdonsága alapján.

- Clematis L. — *klématisz* = indás, kacsos, felkúszó növény.
- Colutea L. — *kolúthron* = érett. Hólyagszerűen felfújtt termésére utal.
- Corylus L. — *korúsz* = *sapka*. A sallangos kupacs úgy fedi a termést, mint sapka a fejet.
- Crataegus L. — *krataigosz* = ehető gyümölcs. Fogyasztható termése után.
- Cryptomeria DON, D. — *kriptádiosz* = rejtett, titkos; *merisz* = rész, darab. Magjainak elhelyezkedésére utal.
- Elaeagnus L. — *elaia* = olajfa vagy *elé* = napvilág, napmeleg; *agnosz* = szűz. Már Theophrastosnál is ezen a néven szerepel.
- Ephedra L. — *epi* = fent, fel; *edra* = ül. A csikófarkhoz hasonló epifita neve után.
- Euonymus L. — *eu* = jó; *onoma* = név. Káros tulajdonságai miatt, ironikus értelemben használták rá e nevet az ókori görögök.
- Evodia DODE, L. A. — *eu* = jó; *odme* = illat. Illatos virágai alapján.
- Gymnocladus L. — *gümnosz* = csupasz, meztelen; *kladosz* = ág, gally. Csak a csúcánál leveles hajtások miatt.
- Hippophae L. — Talán *ipposz* = ló; *phao* = elől, kiöl. Bogyóját az ókorban állatok elpusztítására használták. Dioskorides *hippophaes*, Plinius *hypophyes* néven említi.
- Liriodendron L. — *lirion* = lilium; *dendron* = fa. A virágok hasonlósága miatt.
- Loranthus L. — *loráo* = bőr; *anthosz* = virág. A növény bőrnemű létére utal.
- Lycium L. — *lükion* = tövises bokorfaj Dioskoridesnél, mely Lükiaiban tömegesen nő. Plinius *lycium*-ként vette át.
- Malus MILLER, P. — *malosz* = gyapjas, bolyhos. Levelére és hajtására utal.
- Mespilus L. — Archilochos, i. e. 700 körül Paros szigetén élt görög költő nevezte *mespilón*-nak, kőkemény termésére utalva. Rómában a macedóniai háború után telepítették meg, s nevezték *mespilus*-nak.
- Myricaria DESVAUX, A. N. — *mürike* = tamariskaszerű cserje Theophrastosnál és Dioskoridesnél.
- Paliurus TOURNEFORT, J. J. — *palin* = ismét; *uron* = vizelet. Gyökerének állítólagos vizelethajtó tulajdonsága alapján.
- Parthenocissus PLANCHON, J. E. — *parthenosz* = szűz; *kisszosz* = borostyán. A Hedera-hoz való, alaki és életmódbeli hasonlóság után.
- Phellodendron RUPRECHT, F. J. — *phellosz* = para-, dugasz; *dendron* = fa. Erősen repedezett, parás kérge alapján.
- Physocarpus MAXIMOWICZ, K. J. — *phusza* = hólyag; *karposz* = termés, gyümölcs. A pirosas tüzőtermés hólyagszerű.
- Platanus L. — *platys* = széles. Talán terebélyes koronája után kapta a görögöknél a *platanosz* nevet.
- Ptelea L. — *ptelea* = szilfa(nemű). Termésük hasonlósága nyomán.
- Pterocarya KUNTH, J. — *pterón* = szárny; *carya* = l. Carya. Fürtökben álló, két-szárnyú diócska termésük alapján.
- Pyracantha ROEMER, R. de — *pür* = tűz; *akanthosz* = tövis. Tűzszínű virága és tövises ága után.
- Rhododendron L. — *rhodon* = rózsza; *dendron* = fa. A virág szépsége a rózsáéval vetekszik.
- Rhodotypos ZUCCARINI, G. J. — *rhodon* = rózsza; *tüposz* = alak, típus. Virágja hasonlít a szimpla rózsavirághoz.
- Rhus L. — *rheo* = folyós, elfolyó A törzs és az ágak repedésein kifolyó nedv miatt. Esetleg a kelta *rhudd* = piros után, a termés színére utal.
- Sambucus L. — *szambix* = egy piros festék neve, melyet feltehetően a terméséből vontak ki. Pliniusnál már *sambucus* néven szerepel.
- Sarothamnus WIMMER, C. F. H. — *szarosz* = seprő; *thamnosz* = cserje, bokor. Sűrűn álló, vesszős ágai alapján.
- Spiraea L. — *szpeiraia* néven illetve először Theophrastos egy általunk nem azonosítható, hajlott, összefonódott bokrot. Plinius már *spiraea* néven vette át. A gyöngy vessző nemzetséget Clusius nevezte először így.
- Saphylea L. — *sztaphülé* = szőlőfürt. A szőlőfürtszerűen álló virágzata és termése alapján.
- Symphoricarpus JUSSIEU, A. L. — *szümpforéma* = rakás, gyűjtemény; *karposz* = gyümölcs, termés. Csoportosan álló bogyóira utal.
- Taxodium RICHARD, L. C. M. — *taxiáo* = rendez, sorba állít. Levelleinek elhelyezkedésére utal.

Thuja L. — *thüia* = egy jószagú afrikai fa neve az ókori görögöknél, mely hasonlít a tujához.

Tilia L. — *ptelea* = szil vagy *tilos* = rost, szál. Jelentése nehezen eldönthető.

Viscum L. — *ixosz* = lép. Terméseinek felhasználása után.

A *keraszosz* (*Cerasus* L.), *prounosz* (*Prunus* L.) és *rhamnosz* (*Rhamnus* L.) jelentése nehezen fejthető meg.

Latin eredetű nemzetségnevek

A latin eredetű nemzetségnevek nagy részének jelentése ma már nehezen fejthető meg, vagy ismeretlen görög eredetűek vagy régi, köznyelvi alakok, mint az *Alnus* EHRHARDT, J. F.; *Betula* L.; *Buxus* L.; *Celtis* L.; *Fagus* L.; *Fraxinus* L.; *Hedera* L.; *Hibiscus* L.; *Morus* L.; *Populus* L.; *Quercus* L.; *Quercus* L.; *Rosa* L.; *Rubus* L.; *Ruscus* L.; *Salix* L.; *Ulmus* L.; *Vaccinium* L.; *Viburnum* L.; *Abies* MILLER, P.; *Pinus* L.; *Taxus* L.

Acer L. — Már Ovidiusnál és Pliniusnál az így említett juhar nemzetségnév kétséges, hogy összefügg az *acer* = éles vagy a görög *akrosz* = csúcs szavakkal.

Aesculus L. — Talán az *esca* = eledel, étel vagy az *edere* = enni szavakból származhat. Jupiter szent fáját is *aesculus* névvel illették, mely akkor tölgyre vonatkozott.

Cornus L. — *cornu* = szarv, agancs. A fa keménysége, szívóssága alapján.

Coronilla L. — *corona* = korona. Ernyősen álló virágzata alapján nevezte először így Lobelius.

Cotinus MILLER, P. — Pliniusnál egy, az Appenineken növekvő cserje neve, mely ősszel bíborpirosra színesedik.

Cotoneaster MEDICUS, F. C. — *cotoneus* = birs; *aster* = csillag. Termésére és virágára utal.

Frangula MILLER, P. — *frangere* = törni. Törékeny fája alapján.

Ilex L. — A rómaiak egy tölgyfajra, a magyaltölgyre (*Quercus ilex*) használták a nevet. A levelek hasonlósága miatt történhetett a névcsere.

Juglans L. — *Iovis* = Jupiter; *glans* = mag, makk. Jupiternek szentelték gyümölcsét az ókori Rómában, ahol a *juglans* már akkor is diófát jelölt.

Juniperus L. — *iuvenis* = ifjú; *parere* = szül, világra hoz. A *Juniperus sabina*-t a rómaiak magzatelhajtásra használták.

Laburnum MEDICUS, F. C. — Pliniusnál szerepel először ezen a néven. A mai, újlatin nyelvek az *alburnum*-ból származtatják, ami Pliniusnál a szíjácst jelent.

Laurocerasus L. — A babér (*Laurus*) és a cseresznye (*Cerasus*) nemzetségnevek összevonásából, az előbbire öröközöld, bőrnemű levelei, az utóbbira hasonló termése utal.

Larix MILLER, P. — *laridum* (*lardum*) = hár, zsír. A gyantás fatestre utal.

Ligustrum L. — *ligare* = kötni. Vesszejének korábbi felhasználása alapján. Vergilius szerint a *ligurok* földjén nagyon gyakori.

Picea DIETRICH, F. N. D. — *pice* = szurok. A gyantára utal.

Vitis L. — *vitis* = szőlőtő, szőlőkacs.

Egyéb nyelvi eredetű nemzetségnevek

Általában a nem Európában őshonos vagy nem európai auktortól leírt nemzetségeket idegen (nem görög és latin) eredetre vezethetők vissza.

Ailanthus DESFONTAINES, R. L. — *ailanto* az ég fája a Maluku-szigeteken (indonéz szigetvilág).

Berberis L. — az arabok régi nevükön a *berberiek* voltak a cserje elterjesztői, a nemzetség fajainak nagy része itt él. Egyesek kétségbe vonják a szó arab eredetét.

Castanea MILLER, P. — Egyesek szerint a thesszáliai *Kasztanon* vagy a pontusi *Kasztana* városról kapta a nevét, de Candolle szerint ez fordítva történt. Mások az örmény *kaskani* = gesztenyefa; *kask* = gesztenyetermésre vezetik vissza a nevét. A köznyelvi latin is *castanea*-ként említi.

Catalpa SCOPOLI, G. A. — A *katalpa* észak-amerikai indián neve után.

Cupressus L. — A héber *koper* = gyanta szóból a görög *küparisszosz*-ként vette át. A héber elnevezést kellemes illata után kapta.

Genista L. — A kelta *gen* = kicsiny cserje alapján. Vergiliusnál szerepel először ezen a néven.

retű vágáshulladékok melegágyat jelentenek a farontó szervezetek ugrásszerű elszaporodásához.

A nevelővágások elmaradása miatt kieső fatömeg az alföldi fenyők vágás-érettségi korának szükségszerű leszállításával kiegyensúlyozható. Ennek szükségszerűségét indokolja sajnos a 20—30 év közötti állományok sok esetben igen rossz egészségi állapota, aminek előidézésében a jó szándékú, ám mégis kárt okozó gyakori belenyúlások döntő szerepet játszottak.

KISKUNSAGI FENYVESEK NEVELÉSÉRŐL

Az elmúlt évek megfigyelései egyre inkább meggyőznek arról, hogy a Kiskunság erdei- és feketefenyő fiatalosainak nevelési gyakorlatát célszerű felülvizsgálni. A tisztítások hallatlan erőfeszítést igényelnek. Még a törzskiválasztó gyérítések is próbára teszik a végrehajtót. A munkák elvégzéséhez egyre kevesebb a munkaerő. Keresik a gépesítés lehetőségét, ami szintén nehézségbe ütközik.

Egyre több a gyökérrontó tapló károsítása a végrehajtott (esetenként erőszakolt gépesítéssel) nevelővágások nyomán. Több olyan erdőrészlet található a körzetünkben, ahol véletlenszerűen, vagy szándékosan nem volt nevelővágás végrehajtva. Ezek az állományok 20—22 évesek, erdész szemmel nézve elhanyagolt állományok, de egészségesek és életerősek.

Javaslatom az, hogy szívleljük meg a „véletlenek eme tanácsát”, és mesterségesen ne tegyük tönkre a fenyveseinket.

Biztonsággal erdősítünk magas csemete darabszámmal. Esetenként az elültetett csemete 70—95%-a megéri a befejezett erdősítés korát. Alternatíva: vagy érintetlenül hagyjuk a tőszámot 20—25 évig, vagy a befejezett erdősítés átadása után 4500—5500 db/ha tőszámra csökkentve hagyjuk 25 évig. Ezt követően egyszeri belenyúlással már a véghasználati tőszámot lehet beállítani.

Erről az elképzelésemről kérdeztem meg véleményüket az alábbi ERDÉSZEK-nek, amit engedélyükkel közreadok:

Ván László ny. osztályvezető:

Az erdősítések induló csemete darabszáma 8000/ha. Az 5000—6000 db/ha tőszám mellett befejezett erdősítésekben 8—10 éves korban — záródás előtt — végezzük el az első tőszámapasztást („tisztításként”) úgy, hogy 1 m-nél sűrűbb tőtávolság ne legyen. A kitermelt anyag hasznosítása igény szerint lehetséges részben (karácsonyfa, fenyőágvég). Az első tulajdonképpeni tisztítás záródás után 20 éves kor körül várható. Az első tőszámcsökkenés után visszamaradó 3500—4000 db/ha tőszám ez alkalommal 1800—2200 db/ha egyedre csökkenne. A 30 év körüli gyérítéssel állítanak be a véghasználati tőszámot. Ez 40 éves vágáskornál 1500—1600 db/ha, 60 éves vágáskor esetén 1200—1300 db/ha.

Gál István ny. erdészvezető:

A kedvezőtlenül megváltozott vízháztartási viszonyok és a károsítók elszaporodása miatt fenyveseink tisztítását a minimálisra kell csökkenteni. A tág sortávolságba ültetett fenyők tőszámát 5—7 éves korban megközelítőleg felére kell redukálni. A legközelebbi belenyúlás 25—30 éves korban lenne.